

УДК 377.112.4

Ю.І. ЗАВАЛЕВСЬКИЙ,
*доктор педагогічних наук, професор,
директор Інституту модернізації змісту освіти (м. Київ)*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті представлено процес набуття викладачем конкурентоспроможності внаслідок підвищення рівня його професійної компетентності. Обґрунтовано зв'язок конкурентоспроможності особистості із її активністю щодо представлення результатів професійної діяльності. Визначено зміст професійної компетентності викладача, що обумовлює його конкурентоспроможність у професійному середовищі: компетентність у вирішенні проблем (визначення проблеми, її аналіз, синтез), гнучкість у використанні знань у нових умовах, вміння працювати з різними джерелами інформації, зокрема іноземними та електронними. Доведено, що формування конкурентоспроможності викладача відбувається у три етапи згідно з досвідом його професійної діяльності: оволодіння основами професії; досягнення рівня педагогічної майстерності; презентація особистого педагогічного досвіду. Визначено залежність визнання рівня професійної компетентності викладача від оцінювання результатів його праці суб'єктами педагогічної взаємодії: студентами, колегами, адміністрацією закладу, державними установами, що представляють суспільний фактор (потенційні працевластувачі майбутніх фахівців). Зазначено, що для підвищення професійної компетентності викладача, рівня його інтелекту, формування здатності переосмислювати сучасні процеси, надання допомоги в саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації необхідно модернізувати науково-методичну роботу навчального закладу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, професійна компетентність, викладач, педагогічна майстерність.

Актуальність проблеми. Становлення оновленої освіти передбачає природні процеси розвитку педагогічної практики, цілеспрямований управлінський вплив на систему підготовки, перепідготовки педагогічних кадрів, суттєві корективи змісту, стилю діяльності педагогічних установ, педагогів (вихователя, учителя, викладача), тобто перехід освітньої системи до функціонування на нових організаційних та психолого-педагогічних засадах. Незадоволеність якістю освіти в реальній практиці, усвідомлення необхідності реформування роботи навчальних закладів зумовлюють потребу в оновленні професійної підготовки, стилю професійної діяльності педагога. Особливо значущим є формування його компетентності, особистісно-професійних якостей.

Професіоналізація педагога, що є результатом забезпечення нової якості освіти, неможлива без творчого самовизначення, в якому провідну роль відіграє його налаштованість на самовдосконалення, самоосвіту, саморозвиток. Динаміка сучасного розвитку цивілізації, прогнозування його перспектив приводять до висновків, що освітня система, навчальний заклад, педагогічний колектив, педагог, які ігнорують у своїй діяльності спрямованість на професійне самовдосконалення, не лише відставатимуть від суспільних процесів, тенденцій, а й спричинятимуть формування особистості, покоління, заздалегідь запрограмованих на аутсайдерські (останні) інтелектуальні, духовні, соціальні позиції. Педагог із застарілими знаннями, байдужий до пізнання й використання у своїй діяльності нового, формуватиме подібні комплекси й у своїх вихованців, з яких мало хто зможе стати успішною особистістю.

Метою статті визначаємо представлення процесу набуття викладачем конкурентоспроможності внаслідок підвищення рівня його професійної компетентності.

Аналіз наукових досліджень із визначеної проблеми. У наукових працях конкурентоспроможність особистості пов'язується із її активністю щодо представлення результатів професійної діяльності. Визначне місце діяльності у процесі формування професіоналізму особистості відводять такі автори: В. Жернов, К. Абульханова-Славська, Л. Божович та ін. В. Жернов [1] указує на те, що діяльність виступає фактором, причиною, принципом, що забезпечує розвиток задатків та здібностей людини. Н. Кузьміна [4] доходить висновку, що головну складність при оволодінні педагогічною майстерністю становить не оволодіння педагогічною теорією, а застосування знань на практиці. Досліджуючи проблеми підготовки майбутніх учителів, О. Землянська [2], поряд з іншими, виокремлювала діяльнісний компонент, обгрунтовуючи свій вибір тим, що в ньому відображаються вміння, необхідні кожному вчителю, незалежно від його спеціальності, такі, що характеризують його громадянську та моральну позицію, його світогляд. Актуальним для нашого дослідження є узагальнення науковцем того, що від цих умінь залежить, як педагог буде працювати з інформацією, що надходить, як буде її оцінювати, використовувати при вирішенні певних навчально-виховних завдань у повсякденній практиці тощо. Тому можна передбачити, що професійний компонент є показником того, наскільки сформовані професійні уміння особистості. Для розуміння природи педагогічних умінь значущою є концепція Н. Кузьміної [4], у якій виокремлюються певні блоки умінь, а саме: конструктивні, організаційні, комунікативні, гностичні, проєктивні.

На всіх етапах розвитку системи освіти в Україні в центрі уваги вчених-педагогів та психологів, учителів-практиків перебувала проблема педагогічної майстерності, яка розглядалась авторами як здатність викладача до втілення на практиці сучасних методів та способів викладання. Зокрема академік І. Зязюн стверджує, що *педагогічна майстерність* – це індивідуальний внесок учителя у педагогічну культуру суспільства, і лише повне усвідомлення механізмів власної діяльності уможливило передавання майстерності іншим. Тому в справжнього майстра з'являється авторська система, школа, послідовники [3, с. 18].

Отже, активність інтересу науковців до проблеми зростання сучасного педагога, що, зокрема, обумовлюється педагогічною майстерністю, визначає її роль для конкурентоспроможності викладачів.

Основна частина. Аналізуючи професійну діяльність викладачів ВНЗ за останні роки, можна зробити висновок, що спрямування студентів на ті чесноти, які були необхідні людині раніше, не завжди є позитивним для її адаптації до реалій сьогодення. Потрібні не просто знання, а прагнення до нових знань, цілеспрямованість в їх здобутті та застосуванні; необхідна не просто виконавська дисципліна, а вміння працювати в команді, проявляти толерантність стосовно міркувань і думок інших осіб.

Необхідною стає компетентність у вирішенні проблем (визначення проблеми, її аналіз, синтез), гнучкість у використанні знань у нових умовах, спритність і впевненість під час зустрічі з відкритими проблемами, що мають декілька варіантів вирішення з несподіваними результатами. Важливим стало вміння працювати з різними джерелами інформації, зокрема іноземними та електронними (для цього необхідне знання комп'ютера та хоча б однієї іноземної мови), критично аналізувати ці джерела перед використанням. Крім названих якостей, викладач має володіти і такими, як особистісна порядність, громадянськість, що виявляються у праці на користь суспільству, власній родині, собі.

Щоб підвищувати рівень професійної компетентності викладача, підняти рівень його інтелекту, навчити переосмислювати сучасні процеси, допомогти в саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації, потрібно модернізувати науково-методичну роботу навчального закладу.

Вважаємо, що набуття викладачем конкурентоспроможності можливе, якщо буде досягнуто сформованість *професійного, особистісного та поведінкового компонентів* його особистості, що спричиняють як відповідність вимогам суб'єктів оцінювання, так і активність життєвої позиції щодо власної професійної реалізованості.

Формування конкурентоспроможності викладача відбувається у три етапи відповідно до досвіду його професійної діяльності.

Перший етап – *оволодіння основами професії* – визначається набуттям викладачем елементарного педагогічного досвіду. На цьому етапі відбувається підготовка майбутнього викладача до професійної діяльності у навчальному закладі (професійному або педагогічному виші), а також процес професійної ідентифікації, що становить термін від одного до трьох років педагогічного стажу. Саме за цей період молодий фахівець визнає або відкидає для себе педагогічне покликання.

Другий етап – *досягнення рівня педагогічної майстерності* – становить шлях викладача до його перших професійних результатів, які виявляються у фаховому (практичне опанування курсу програми з дисципліни викладання) та у науковому (досвід у конкретних видах наукової діяльності) аспектах. На даному етапі відбувається набуття викладачем досвіду з усіх видів педагогічної діяльності, вибудовування ним власного стилю педагогічної майстерності.

Третій етап – *презентація особистого педагогічного досвіду* – визначається готовністю та бажанням викладача-майстра допомагати іншим викладачам у тому, в чому він виявився успішним. Слід зазначити, що це може бути не обов'язково успішність у всіх видах науково-педагогічної діяльності: один викладач виявляє себе досвідченим методистом із викладання дисципліни, а інший – достатньо фаховим науковцем. Зважаючи на це, на цьому етапі конкурентоспроможність викладача якраз і виявляється у презентації його сильної сторони педагогічної діяльності. Особливістю даного етапу є соціальна аудиторія, якій викладач презентує свій досвід. Нею може бути як спільнота молодих викладачів без досвіду (або з малим досвідом) роботи у ВНЗ, так і професійне товариство досвідчених викладачів (методичні об'єднання, науково-педагогічне стажування тощо), які зацікавлені не стільки у навчанні, скільки у розширенні власного досвіду, ознайомленні з новими тенденціями фахової реалізації.

Процес набуття викладачем конкурентоспроможності оцінюється суб'єктами педагогічної взаємодії, серед яких визначаємо: студентів, колег, адміністрацію закладу, а також державні установи, що представляють суспільний фактор (потенційні працедавці майбутніх фахівців). Оцінка кожного із цих суб'єктів активно впливає на ступінь усвідомлення викладачем своєї реалізованості у професії, однак активність його реагування на оцінку конкретного суб'єкта може бути неоднаковою, а вибір найбільш значущого із них виявляє вид педагогічної спрямованості викладача. Так, якщо для нього найважливішою є оцінка студентів, у ситуації вибору між авторитетністю серед них та вимогами адміністрації, які можуть знизити цей авторитет, викладач надасть перевагу моральним зобов'язанням перед студентами, тим самим його конкурентоспроможність серед інших колег в очах адміністрації знизиться, а серед студентів – підвищиться.

Критерієм ступеня професіоналізму викладача є також навчально-наукові досягнення його студентів; популярність його науково-методичних розробок серед колег; наявність професійних нагород.

Особливим можна вважати рівень конкурентоспроможності викладача з точки зору оцінки його праці з боку держави. Так, зважаючи на рівень заробітної плати, професію педагога не можна вважати престижною, тому конкурентоспроможність викладача, орієнтованого на суб'єкта оцінювання – державу, може виявлятися або в орієнтації на затребуваність його професійних послуг серед більшої кількості працедавців (сумісництво), або на відповідність вимогам організаторів вишів недержавної форми власності, у яких різниця в оплаті праці порівняно з державними ВНЗ може бути суттєвою.

Таким чином, визначення оцінки конкурентоспроможності викладача має відбуватись відповідно до критеріїв: авторитет серед суб'єктів оцінювання, ступінь професіоналізму педагога, його активність у процесі професійного самовдосконалення, здатність до самокорекції. Особливо зауважуємо на важливості саме активності викладача у його професійній позиції, що відбувається у поведінці щодо підсилення професійних ресурсів та активів для підвищення особистого професійного рейтингу в професійній спільноті. Певним чином така активність залежить від рівня мотивації викладача щось змінювати у собі задля покращання далекої перспективи професійної реалізації.

Важливою умовою й провідним фактором успішності процесу формування викладача як конкурентоспроможного фахівця є неперервна освіта, оскільки вона:

– *по-перше*, відповідає потребам і закономірностям розвитку інформаційного суспільства і є фактором формування, розвитку і постійного забезпечення сукупної культури педагога;

– по-друге, адекватна специфіці педагогічної діяльності, ролі і місцю особистості викладача-дослідника, новатора у педагогічному процесі, що передбачає неперервне збагачення професійно-значущих дослідницьких якостей.

Формування викладача як конкурентоспроможного фахівця – це його формування як особистості, яка здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін. Як педагог-дослідник він спрямований на науково обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, має сформоване ціннісно-сенсове ставлення, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації, володіє мистецтвом рефлексії.

Висновок. Отже, процес набуття викладачем конкурентоспроможності здійснюється внаслідок підвищення рівня його професійної компетентності, що виявляється в усвідомленні необхідності професійного самовдосконалення, реалізації конкретних цілей підвищення професійної науково-педагогічної майстерності, реагуванні на вимоги суб'єктів оцінювання професійної діяльності (студентів, адміністрації, колег, суспільства).

Список використаних джерел

1. Жернов В.И. Профессионально-педагогическая направленность личности студента: теория и практика ее формирования: дис. ... д-ра пед. наук / В.И. Жернов. – Магнитогорск, 2007. – 302 с. Научная библиотека диссертаций и авторефератов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-sotsialnoi-aktivnosti-studentov-v-protssesse-kulturno-dosugovoi-deyatelnosti#ixzz39n3xsxZ6>
2. Землянская О.В. Формирование профессионально-педагогической направленности в подготовке будущего учителя (на примере филологического факультета): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Землянская Ольга Васильевна. – Новокузнецк, 2003. – 247 с.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. за ред. І.А. Зязюна. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
4. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В. Кузьмина. – Л.: Ленинградский ун-т, 1961. – 218 с.

References

1. Zhernov, V.I. (2007). *Professionalno-pedahohicheskaia napravlennost lichnosti studenta: teoriia i praktika ee formirovaniia. Dis. dok. ped. nauk* [Professional-pedagogical orientation of the student's personality: theory and practice of its formation. Dr. ped. sci. diss.]. Mahnitohorsk, 302 p. Available at: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-sotsialnoi-aktivnosti-studentov-v-protssesse-kulturno-dosugovoi-deyatelnosti#ixzz39n3xsxZ6> (In Russian).
2. Zemlianskaia, O.V. (2003). *Formirovanie professionalno-pedahohicheskoi i napravlenosti v podgotovke budushcheho uchitel'ia (naprimere filolohicheskoho fakulteta). Dis. kand. ped. nauk.* [Formation of is professional-pedagogical orientation of the future teacher in the preparation (for example, the Faculty of Philology). Kand. ped. sci. diss.]. Novokuznetsk, 247 p. (In Russian).
3. Ziaziun, I.A., Kramushchenko, L.V., Kryvonos, I.F. ect. (1997). *Pedahohichna maisternist: 2-he vyd., dopov. i pererobl.* [Pedagogical skills: 2nd publ., compl. and red.]. Kyiv, Vyshchashkola Publ., 349 p. (In Ukrainian).
4. Kuzmina, N.V. (1961). *Formirovanie pedahohicheskikh sposobnostei* [Formation of pedagogical abilities]. Leningrad, Leningradskii universitet Publ., 218 p. (In Russian).

В статье представлен процесс приобретения преподавателем конкурентоспособности вследствие повышения уровня его профессиональной компетентности. Обоснована связь конкурентоспособности личности с ее активностью в отношении представления результатов профессиональной деятельности. Определено содержание профессиональной компетентности преподавателя, обуславливающей его конкурентоспособность в профессиональной среде: компетентность в решении проблем (определение проблемы, ее анализ, синтез), гибкость в использовании знаний в новых

условиях, умение работать с различными источниками информации, в том числе иностранными и электронными. Доказано, что формирование конкурентоспособности преподавателя происходит в три этапа в соответствии с опытом его профессиональной деятельности: овладение основами профессии; достижение уровня педагогического мастерства; презентация личного педагогического опыта. Определена зависимость признания уровня профессиональной компетентности преподавателя от оценки результатов его труда субъектами педагогического взаимодействия: студентами, коллегами, администрацией заведения, государственными учреждениями, представляющими общественный фактор (потенциальные работодатели будущих специалистов). Отмечено, что для повышения профессиональной компетентности преподавателя, уровня его интеллекта, формирования способности переосмысливать современные процессы, предоставления помощи в саморазвитии, самосовершенствовании и самореализации необходимо модернизировать научно-методическую работу учебного заведения.

Ключевые слова: конкурентоспособность, профессиональная компетентность, преподаватель, педагогическое мастерство.

The article presents the process of increasing teacher's competitiveness as a result of the increase of their professional competence. The relationship of personality's competitiveness and their activities in presenting professional results is grounded. The content of professional competence of a teacher, which makes him/her competitive in the professional environment, is determined as including: competence in solving professional problems, in using knowledge in new conditions, and the ability to work with various information sources, international and electronic ones among them. It is proved that the formation of teacher's competitiveness occurs in three stages in accordance with the experience in his or her professional activities: mastering the basics of profession; achievement of educational excellence; presentation of personal teaching experience. The article demonstrates the dependence of recognition of professional competence of a teacher on the assessment of the results of his/her work by subjects of teaching interaction: students, colleagues, school administration, public institutions representing social factors (potential employers of future specialists). It is noted that to improve the professional competence of a teacher, increase his/her level of intelligence and the ability to rethink the formation of modern processes to provide self-help, self-improvement and self-realization, the scientific and methodological work of educational institutions should be upgraded.

Key words: competitiveness, professional competence, teacher, teaching skills.

Одержано 25.10.2016.